

БАЛАНС НА ПРИРОДАТА И НЕРАВНОВЕСТНОТО ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Балин Балинов
Технически университет, София

Резюме

В природата преди появата на човека е съществувал баланс, осигуряващ устойчиво развитие на живата и нежива материя. Човека, като разумно същество със своята поява, започва постепенно да нарушава този баланс, без да съзнава в достатъчна степен, че унищожават собствените си условия за живот, така и на останалия жив свят. И двата модела на развитие на икономиките по света-планова и пазарна икономика не успяха да постигнат баланс в човешкото развитие с природата и сега плодовете от нарушения баланс се берат от цялото човечество. Света е изправен пред световна икономическа криза, нарушен енергиен баланс и ускорено изчерпване на ресурсите на планетата. Човечеството трябва да помогне за възстановяване на баланса, така че да запази себе си и природата за бъдещите поколения.

Ключови думи: нарушен енергиен баланс, баланс на природата, планова и пазарна икономика, устойчиво развитие

Key words: disturbed energy balance, global economic crisis, balance of nature, sustainable development, planned and market economy

Увод

Постигането на устойчиво развитие изисква балансираност между икономическия растеж и околната среда. Модела на природата без човешко участие е постигал за различни периоди от време при нейния кръговрат балансираност на живата и нежива природа. Човешката поява започва да нарушава тази балансираност, поради изтласкането на съществуващите видове, от тяхната обичайна среда, което поражда и загубване на десетки и стотици видове безвъзвратно, без да има достатъчна яснота за ползното съществуване на който и да е вид. Човека макар и разумно същество е изучил много малко от биологичното разнообразие съществуващо на планетата и развивайки своите икономики създава условия не за балансираност, а за неравновесие между жизнената му среда (природата), икономиката и обществото. Характерно за екосистемата е да се саморегулира и самовъзстановява, макар че е възможно отклонение, но ако то е в обратими граници не е с фатални последици. С появата на човека започва да се реализира дисхармония между неговото съществуване и жизнената среда. Може да се каже, че този процес на балансиране в природата е дългогодишно взаимодействие на видовете със средата осигуряваща техния живот. Всеки обитател на флората и фау-

ната има своето предназначение в сложната верига на живата и нежива материя. За връх на това биологично разнообразие човекът е провъзгласил себе си, с което възниква и човешката неосфера (Ноосфера (от гр. νόος – разум и сфера) – ново еволюционно състояние на материята, при което разумната дейност на човека става решаващ фактор за нейното развитие)¹. Човешката намеса и развитие в различните периоди на неговото съществуване са пораждали различни екологични кризи, на които мащабите са били в границите на възможностите на природата да се възстановява, чрез непрекъснатия ѝ кръговрат. Особено след 18 век непрекъснатото колебание в икономическото развитие редуващо за различни срокове спадове и възходи, предпоставя условия за непрекъсната небалансираност между среда и икономика. Съвременните мащаби на човешко въздействие създават условия за нарушаване на енергийния баланс на планетата, на възможностите биосферата да възстановява равновесието, появява се човешкият отпадък на изкуствено създадени материали, неразградими по обичайните за природата пътища. Природата отпадък не създава и това създава условия за балансираност през различните периоди на нейното съществуване. Натрупването на

¹ Зорин, С. ТВОРЧЕСТВО И НООСФЕРА Ежегодник „Дельфис“, Материали Второй Российской Междисциплинарной научной конференции „Этика и наука будущего. На пути к духовно-экологической цивилизации“, Москва, 15-16 февраля 2002г. (Понятието ноосфера е въведено от френските учени Льороа и Тейяр дьо Шарден (1927), които му дават идеалистична трактовка. В. И. Вернадски развива материалистичната представа за ноосферата като качествено нова форма на организаност, възникваща при взаимодействие на природата и обществото).

опасни химически, радиоактивни, изкуствени материали от човека, които след жизнения цикъл на продукта стават трудноразградими от силите на природата за кратък период създават условия за катализиране на неравновесните процеси. Човека не може да се пребори с природата, природните явления и катаклизми, могат да водят до екологични кризи, но може да се твърди, че не малко процеси на въздействие на природата са и поради неразумната човешка намеса върху жизнената среда на неговото съществуване. Реализирането на по-добри условия на живот ускорява изчерпването на биологичния природен ресурс без адекватно да се връща като количество на природата, от който е взет. Демографския взрив от последното столетие върви и с увеличаване на изчерпването на ресурсите, изсичане на горите, с което намалява в пъти тяхното полезно действие като такива, изтощаване на почвите и тяхното ерозиране, намаляване на водните и хранителните запаси, все по нарастващо опустиняване на земите, промяна на климата и типичните зони на неговото проявление с резки затопляния и застудявания, ураганни ветрове и дългогодишни засушавания. Но човечеството не бива да забравя, че е получило ресурсите на кредит, предоставени от самата планета. Всичко, което се употребява от човека, като ресурс от планетата, както всеки кредит, рано или късно трябва да се връща и то с лихвите. Това е още един път потвърждение, че балансът се крепи, както на детската люлка. Ако седне едно дете с определено тегло на единия полюс, за да има равновесие от другата страна трябва да има дете с приблизително същото тегло. Погледнато от гледна точка на природата, колкото ресурс под една форма си е позволило да придобие човечеството, толкова трябва да възстанови на природата. Сега се получава илюзията, че някои могат да получат нещо срещу нищо, но винаги цената е платена от някой друг. Ако сегашното общество не плаща цената, бъдещите поколения ще бъдат натоварени да я платят.

Цената, която плаща човечеството за потребление от природата

Има ли скрита цена?

Болшинството подходи за оценка на придобитите природни ресурси не включват пълните и реални разходи за тяхното получаване, оценява се растежа, без да са включени последиците за жизнената среда, в която съществува човечеството и както кредита, който трябва да се връща, се получава разминаване във времето и прехвърляне на очакваното и неочакваното бреме на бъдещите поколения. Сегашните показатели за растежа имат редица несъвършенства, но все още не се заменят с други, които могат да компенсират част от тях. Такива показатели, които имат за цел да компенсират недостатъците на сегашната система на националните сметки са: Екологичен отпечатък; Пълно осчетоводяване на разходите; Зелен брутен вътрешен продукт; Индекс за човешкото развитие; Индекс за устойчиво икономическо благосъстояние; Индекс на живата планета; Индекс за качеството на живот; Индекс на човешкото благополучие и въздействието върху околната среда². Използваният досега показател БВП за измерване на икономическия растеж е важен, но крайно недостатъчен за предизвикателствата на 21 век. За тази цел са необходими допълнителни показатели (посочени по горе)³.

„БВП е добър показател за ритъма на икономиката, който показва скоростта, с която печелим пари, без да се отчита дали това води до създаване на полезни продукти и услуги или пък вреди на човека и на околната среда. Ние имаме нужда преди всичко от инструмент, показващ разстоянието, което все още ни разделя от една устойчива и солидарна икономика“⁴. Един от важните елементи е необходимостта от поддържане на устойчивост в развитието, както и подобряване на благосъстоянието на човечеството. С БВП не може да се покаже цената на ресурсите, цената на престъпността, цената на водата, въздуха, шума, загубата на обработваеми земи. В научните среди навлиза един нов показател, чрез който тези компоненти се включват, за да коригират недостатъците на БВП и подобно нещо. Устойчивостта може да

² The Happy Planet Index (Индексът съчетава въздействието върху околната среда с човешкото благосъстояние за измерване на екологична ефективност, с която, страна по страна, хората живеят дълъг и щастлив живот).

³ Заключение от проведената в Брюксел на 19 и 20 ноември 2007 г. конференция на Европейската комисия на тема „Отвъд БВП“, както и от конференцията „Een comfortabele waarheid“ („Удобна истина“), проведена на 10 януари 2008 г., в Tilburg.

⁴ Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Отвъд БВП — показатели за устойчиво развитие“ (2009/C 100/09) Официален вестник на Европейския съюз, 30.4.2009 г.

се изчисли като се анализира екологичния отпечатък на човечеството и макар и при него да съществуват недостатъци, за сега се отчита, че той е от най-добрите показатели в това направление. В БВП не е включена цената на изчерпването той е известен като реален показател на развитие (Genuine Progress Indicator). Използването на този показател показва на учени от 11 страни, преизчислявайки развитието през последните 50 години, че света живее в тотална стагнация. Финансовата криза може да бъде преодоляна, но има друга, която е свързана с услугите на природата, които предоставя на човечеството като ресурси. Екип от икономисти воден от Роберт Констанца вкарва в икономическите модели цената на природните услуги. Изследването показва, че то се равнява на 33 трилиона долара, повече от годишният БВП на света. БВП създава една измамна картина за човешкото развитие от гледна точка на просперитета и благосъстоянието. Пример, който се дава в редица доклади е растежът, постигнат за сметка на природата, например като изсичане на горите, това повишава икономическия растеж, но съвсем не осигурява устойчиво развитие на човечеството. Така продължаващото унищожаване на тропическите гори, ще увеличи за кратък период икономическия растеж, но ще лиши планетата от така необходимия кислород и услуга на дърветата, чрез тяхното противоерозийно въздействие с тяхното абсорбиране на CO₂, както и позволяващо при дъждове да стопа процесите на наводнения в поречията на големите реки. Пример за пораженията от изсичането на гори, публикуван от Лестър Браун в книгата му План Б 2.0⁵ е за наводнението на река Яндзъ през 1998 година, убило 3000 души, оставило без подслон 14 млн. и нанесло щети на китайската икономика за 30 млрд. долара. Анализирайки ситуацията се оказва, че основните причини за наводненията са: дългогодишното изсичане на горите в горната част на реката и прекаленото замърсяване в долната ѝ част. Изводът е, че неотсечените гори са три пъти по-ценни от отсечените. Жалкото е, че природните бедствия по смисъла на БВП имат положително въздействие. Бедствията не допринасят особено за подобряване на благосъстоянието на населението или за устойчивостта на обществото, но по смисъла на

БВП повишават икономическата активност по възстановяване на последиците от бедствията и с това влияят върху неговия растеж. БВП е добър икономически измерител за икономическите резултати, но не отразява напредъка на обществото в други области, не отчита дали това води до създаване на полезни продукти и услуги или пък вреди на човека и на околната среда. Гонитбата на печалба на развитите икономики създава условия за ускорено изчерпване на ресурсите на страни със слаби икономики, издържащи се основно с продажба на първични суровини и изтощаващи ги без възможности за възстановяването им. Създадената организация през 2003 година Global Footprint, използвайки показателя екологичен отпечатък при изследването на 100 държави установяват, че 80% от тях потребяват повече, отколкото може да получат от собствената си територия. Освен, че поглъщат над своите възможности, вкарвайки ресурси от други страни, създаваните отпадъци от това потребление замърсяват почвите, атмосферата и моретата и океаните, където могат и попадат. Потреблението на средния американец се осигурява от 9,6 хектара земя, на европейца е нужно половината от това количество, но и в двата случая товара върху планетата започва да става непосилен. Най-малко замърсяват жителите на бедните държави като Малави, Хаити, Непал или Бангладеш Там се потребява половин хектар на човек, което е крайно недостатъчно за нормално изхранване и живот. Сега като наказание за Хаити е и земетресението, сполетяло ги на 12 януари 2010 г. с трус оценяван като опустошителен, 7 по скалата на Рихтер и последващи редица други трусове. Тази трагедия за населението на Хаити, ако се вземе методиката на БВП, усилията за възстановяване на последиците от природната стихия ще бъдат отчетени като нарастване на БВП за тези страни, които участват в инвестиране по преодоляване на последиците ѝ.

В световен мащаб на разположение са по 1,8 хектара продуктивна земя на глава от населението за задоволяване на индивидуалното потребление. Понастоящем на световно равнище се използват по 2,2 хектара на човек: следователно в момента човечеството изчерпва бързо ресурсите на планетата⁶.

⁵ Браун, Л. План Б 2.0, изд. Книжен тигър С., 2006, стр.28

⁶ www.footprintnetwork.org

Табл. 1. Екологичен отпечатък (глобални хектара на човек от населението)

	Население (млн.)	Екологичен отпечатък на потребление 2006 г.	Общо за същия период
Свят	6,592.9	2,6	1,8
България	7,7	3,3	2,7

България също е надвишила средния за света екологичен отпечатък. Нарастването на населението в света изисква допълнителни ресурси при намаляващо се количество на плодородната земя, нарастването на пустините, намаляването на прясната вода.

Осъзнаването от човечеството за нарастващите проблеми с изчерпването на ресурсите на планетата и неточните измерители за отразяването на този процес изисква, да се създадат условия за измерване от всички държави освен общоприетия показател за БВП и съпътстващите показатели, отразени по горе в текста, за да може да се изчислява не само печалбата и изчерпването на ресурсите, но и в социалната област (да се даде възможност на хората да живеят в добро здраве, да създават приходи и да се гарантира на онези, които нямат възможност за това, разумно ниво на социално осигуряване), и в екологичната област (защита на биоразнообразието, ориентация към устойчиво производство и потребление) ще позволи да се намери управляемо решение на редица въпроси от първостепенно значение (заетост, неравенство, образование, бедност, миграция, щастие, изменение на климата, изчерпване на ресурсите на планетата).

За съжаление срещата на 192 държавни представители в Копенхаген по въпросите на климатичните промени, не постигна политическо съгласие за драстични промени. Най-

големите замърсители и държави изчерпващи ресурсите на бедните Африкански държави и тези от Латинска Америка и на тази среща не се съгласиха да създадат условия за тяхното подпомагане в области замърсяващи средата, но жизнено необходими за тях.

Изводи и препоръки

Икономическия растеж бе идеал за предходното столетие, когато човечеството все още не осъзнаваше напълно мащабите на своето въздействие върху природните ресурси и скоростта на тяхното изчерпване, вече в настоящето столетие политиката на всички държави трябва да бъде насочена към съчетаване на икономическите, социалните и екологическите фактори. Настоящият 21 век има за цел да спаси планетата от неразумното човешко разграбване на природните ресурси, чрез политика на екологоикономическо, социално и демократично развитие.

Литература

1. Зорин, С. *Творчество и ноосфера*, Ежегодник „Делфис“, Материали Второй Российской Междисциплинарной научной конференции „Етика и наука будущего. На пути к духовно-экологической цивилизации“, Москва, 15-16 февралю 2002 г.
2. Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Отвъд БВП — показатели за устойчиво развитие“ (2009/С 100/09) Официален вестник на Европейския съюз, 30.4.2009 г.
3. Браун, Л. *План Б 2.0*, изд. Книжен тигър С., 2006, стр. 28
4. Реймерс, Н. *Екология. Теории, закони, правила, принципи и гипотезы*, Россия Молодая, 1994
5. Байков, Б. и колектив *Екологични кризи*, спец. справочник по Екология II част, изд. НБУ, 2002

BALANCE OF NATURE AND UNSTABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Technical University, Sofia, Bulgaria
Balin Balinov

Abstract

In nature, before the advent of man there is a balance that ensures sustainable development of living and non-living matter. Human being as prudent with their appearance, gradually began to affect this balance, not sufficiently aware that destroys its own conditions of life and live the rest of the world. Both the development of economies in the world, planned and market economy failed to achieve balance in human development with nature, and now the fruits of balance disorders are picked from all mankind. The world is facing a global economic crisis, disturbed energy balance and accelerated depletion of the earth's resources. Mankind should help to redress the balance so as to keep themselves and nature for future generations.